

Franz Kafka.

Somiador insubmís

Michael Löwy

A la meva mare, Hedi Löwy

Cadenes amb paper d'oficina

De Kafka, se'n pot dir encara res de nou? L'aposta d'aquest llibre és que sí. En efecte, em sembla que és hora d'analitzar amb una mirada diferent l'obra de l'escriptor praguès, per tal de retre compte del seu fascinant poder d'insubmissió.

En el seu cèlebre assaig sobre Kafka, Walter Benjamin llançava un avís (al qual, desgraciadament, pocs han fet cas): «Cal avançar-hi lentament i a les palpentes, amb cautela, amb delicadesa, amb desconfiança»¹. Les observacions que segueixen han de ser considerades com un tempteig prudent, una hipòtesi de treball que cal verificar, un possible punt de partida per a recerques futures.

Amb el temps, els comentaris sobre Kafka —una massa de documents que no deixa de créixer— han acabat tenint la forma i l'aspecte d'una torre de Babel, tant pel que fa a la confusió de llengües com al caràcter infinit del projecte. Que potser és casualitat que la majoria de lectures més interessants de Kafka les hagin proposat dones? En tot cas, vull retre homenatge a *autores* com Hannah Arendt, Marthe Robert, Rosemarie Ferenczi i Marina Cavarocci-Arbib, els treballs de les quals destaquen amb força entre la massa una mica grisa i indistinta de bona part de la *literatura secundària*. No sempre estic d'acord amb les anàlisis que fan, però sovint m'he basat en aportacions seves per desenvolupar, en una altra direcció, les meves reflexions.

La majoria de treballs sobre l'escriptor praguès es poden classificar en sis grans corrents:

1. Les lectures estrictament literàries, que es limiten deliberadament al text, i ignoren el *context*.²
2. Les lectures biogràfiques, psicològiques i psicoanalítiques.
3. Les lectures teològiques, metafísiques i religioses.
4. Les lectures sota l'angle de la identitat jueva.
5. Les lectures sociopolítiques.
6. Les lectures postmodernes, que acaben concloent que el significat dels textos de Kafka és *indicible*.

Aquestes interpretacions tenen un interès desigual: algunes contenen intuïcions importants, però moltes intenten reduir l'obra literària a un model preestablert, interpretant situacions i personatges com a símbols o al·legories d'un missatge. Per altra banda, a aquesta producció pletòrica de literatura

---

1 Walter BENJAMIN, «Franz Kafka» (1934), a *Poésie et Révolution*, París: Denoël/Maurice Nadeau, 1971, p. 88. [*Assaigs de literatura contemporània*, Barcelona: Columna, 2001, p. 122, traducció i notes de Pilar Estelrich. (N. del t.)]

2 És sobretot el cas de certes escoles del New Criticism als Estats Units, que fan de Kafka i Joyce —i de vegades hi afegeixen Musil o T. S. Eliot (i fins i tot Ezra Pound)— els fundadors d'un corrent estètic *modernista*. Es tracta d'una aproximació força artificial.

secundària s'hi ha afegit, al llarg dels últims anys, una nova branca en plena expansió: la literatura terciària, és a dir, l'estudi de les diverses interpretacions de l'obra de l'escriptor praguès.³ Per quan una literatura quaternària?

En un altre passatge conegut del seu assaig, Walter Benjamin observa que hi ha dues maneres de mal interpretar ineluctablement Kafka: l'aproximació natural i l'aproximació sobrenatural. En altres termes, les lectures psicoanalítiques i les interpretacions teològiques. Aquesta remarca em sembla profundament encertada. No és que aquestes dues dimensions no apareguin en l'obra, però són *aufgehoben*, en el sentit dialèctic del terme: negades-conservades-superades. Per exemple, és evident que la dimensió edípica —el conflicte violent amb el pare— apareix en els escrits de Kafka, però tot el seu art consisteix precisament a transportar aquest aspecte psicològic a un univers imaginari on es posa en qüestió l'autoritat en general. Passa el mateix amb el judaisme: la condició jueva és un punt de partida essencial, que també és *negat-conservat* com a problemàtica universal. Com observa Marthe Robert, la condició dels jueus praguesos, tancats dins «un gueto amb murs invisibles», esdevé en l'obra de Kafka —especialment en les tres novel·les pòstumes— «l'esquema d'una condició infinitament més general»⁴. Pel que fa al moment teològic, no hi ha dubte que hi és present, però de manera indirecta i *negativa*, com intentaré demostrar.

Queda la lectura exclusivament literària. És evident que Kafka només vivia per a la literatura: era la seva obsessió, la seva raó de ser, la seva única taula de salvació. La literatura és la seva resposta a un món en ruïnes. Partint d'aquesta constatació —evident si llegim el *Diari* i la *Correspondència*—, molts intèrprets han caigut en el parany de convertir la literatura en l'objecte, el contingut i la trama dels escrits de Kafka, amb la qual cosa els han transformat en una mena d'al·legoria elaborada de l'obra literària en si, en un joc de miralls que es reflecteixen mútuament fins a l'infinit. Ara, aquesta deducció és il·lusòria. Musil també estava obsedit per la seva obra, però la literatura no n'és l'objecte, i Cacània no és cap al·legoria dels seus propis escrits. L'objecte de les novel·les de Kafka no és l'escriptura en si, sinó la relació entre l'individu i el món. És cert que tal relat o tal altre pot tenir com a objecte l'obra literària en si mateixa; és el cas, molt probablement, de la figura d'Odradek en la cèlebre paràbola *Les preocupacions del cap de família*, segons la brillant demostració de Martha Robert a *Seul comme Kafka*. Però no tindria sentit mirar d'aplicar aquesta clau de lectura a les seves novel·les i al conjunt dels seus escrits.

Si considerem l'extensió immoderada de la literatura secundària sobre l'obra de Kafka, per què cal afegir un altre maó a aquesta piràmide hermenèutica? La meua contribució se situa més aviat en el corrent *sociopolític*, però pretén articular els altres nivells, gràcies a un fil conductor que permet relligar la revolta contra el pare, la religió de la llibertat (d'inspiració jueva heterodoxa) i la protesta

---

3 Un exemple recent, per altra banda força reeixit, que es defineix a si mateix com a *terciari*: Franz R. KEMPF, *Everyone's Darling: Kafka and the Critics of His Short Fiction*, Columbia, Camden House, 1994.

4 Marthe ROBERT, «Introduction», a Franz Kafka, *Journal*, París: Grasset, 1954, p. XIV-XV.

(d'inspiració llibertària)⁵ contra el poder mortífer dels aparells burocràtics: l'*antiautoritarisme*. En el seu article del 1929 sobre el surrealisme, Benjamin escrivia: «De Bakunin ençà no hi ha hagut cap més concepte radical de llibertat a Europa. Els surrealistes el tenen». Aquesta frase es pot aplicar rigorosament a Franz Kafka.

Miraré de seguir aquest fil conductor en ordre cronològic, partint de certes dades biogràfiques sovint deixades de banda —especialment les relacions de Kafka amb els ambients anarquistes praguesos— per analitzar, tot seguit, les tres grans novel·les inacabades i alguns dels relats més importants. També faré servir fragments, paràboles, i elements de la *Correspondència* i del *Diari* per il·lustrar els grans textos literaris, tot i que no tindrè en compte el conjunt de l'obra: així, no he intentat interpretar els primers escrits de Kafka —els anteriors al 1912—, ni els últims, *Josefina o el poble dels ratolins*, *Investigacions d'un gos*, etc. No puc dir si aquests textos —així com un bon nombre de paràboles, aforismes i fragments diversos— enriqueixen o no la meva hipòtesi.

Crec que no em precipito si afirmo que aquesta lectura de Kafka —que es deixa portar pel fil d'Ariadna del laberint kafkià que és el desig de llibertat— és nova. En tot cas no he trobat res anàleg en la literatura secundària. El que he trobat en certes interpretacions són més aviat pistes, fragments, intuïcions, alguns passatges, que cito —de vegades, ho confesso, fora de context— per refermar la meua argumentació. Però enlloc no he trobat cap anàlisi sistemàtica de l'obra sota l'angle de la passió antiautoritària que la travessa com el corrent elèctric. Gràcies a aquesta clau de lectura, les peces del trencaclosques sembla que troben el seu lloc i els escrits principals de Kafka apareixen sota el signe d'una *coherència* molt gran. És clar que no es tracta d'una coherència de doctrina, sinó de sensibilitat.

Així doncs, aquesta interpretació no té cap vocació d'exhaustivitat. Es tracta, sobretot, d'un assaig, d'una temptativa de *posar en relleu la dimensió formidablement crítica i subversiva de l'obra de Kafka*, tan sovint ocultada. No és de cap manera una lectura consensual, i segur que suscitarà controvèrsies, de tant com es dissocia del cànon habitual de la crítica literària sobre Kafka. La meua temptativa està fortament marcada per l'empremta de Walter Benjamin —no només el seu assaig sobre Kafka del 1934 sinó també, i sobretot, les seves tesis *Sobre el concepte d'història* del 1940. En aquest últim escrit, Benjamin adreça la injunció següent als historiadors: «A cada època cal tractar d'arrabassar novament la tradició al conformisme que està a punt de sotmetre-la» (tesi VI). Aquest llibre vol ser una petita contribució a aquesta tasca.

Evidentment, la lectura *política* que proposo aquí només és parcial: l'univers de Kafka és massa ric, complex i multiforme perquè el puguem reduir a una fórmula unívoca. Sigui quina sigui la pertinència de qualsevol interpretació, la

---

5 La paraula *llibertari* designa un corrent del socialisme revolucionari que engloba l'anarquisme, l'anarcosindicalisme i altres tendències socialistes antiautoritàries (incloent-hi alguns marxismes heterodoxos). No s'ha de confondre amb *liberal*, que designa un moviment de la dreta neoliberal —sobretot als Estats Units— que pretén reduir o fins i tot suprimir l'Estat en benefici del mercat i de la lliure competència capitalista...

seva obra conserva tot el seu inquietant misteri i la seva singular consistència onírica, com una mena de *somni despert* inspirat per la *lògica del meravellós*.⁶ Parafraçant André Breton, la poesia sempre conté un «nucli infracassable de nit»...

D'altra banda, la paraula *política* és força inapropiada. El que interessa Kafka és a mil llegües del que habitualment designem amb aquest terme: els partits polítics, les eleccions, les institucions, els règims constitucionals, etc. Potser el terme *crítica* seria més adequat. Aquesta dimensió crítica sovint és eclipsada per un cert tipus d'interpretació acadèmica. No obstant això, és probable que sigui la que més profundament recordin els milions de lectors moderns pels qui el nom de Kafka ha esdevingut sinònim d'inquietud davant el sistema burocràtic.

Per assenyalar la potència opressiva d'aquest sistema, Kafka va inventar una imatge colpidora: «Les cadenes de la humanitat torturada són de paper d'oficina».⁷ El terme alemany *Kanzleipapier* és difícil de traduir: *paperassa*, tal com fan servir alguns traductors, és fluix. Paper d'oficina, paper oficial, paper de ministeri, serien més apropiats. *Kanzlei* normalment es tradueix per *oficina*, però aquesta paraula no transmet la riquesa del sentit originari del terme. Prové del llatí medieval *cancellaria*, que descriu un lloc envoltat de reixes o de barreres —*cancelli* en llatí— on es preparen documents oficials. És una paraula que apareix sovint sota la ploma de Kafka a *El procés* i *El castell*, per fer referència als llocs on hi ha les *instàncies*, uns llocs sempre envoltats de *cancelli* molt alts, visibles o invisibles, que mantenen a distància el comú dels mortals. Aquests *Kanzleipapiere* són, evidentment, documents escrits o impresos: formularis oficials, fitxes de policia, documents d'identitat, actes d'acusació o decisions dels tribunals. Així doncs, l'*escriptura* és el *mitjà* pel qual les instàncies dirigents exerceixen el seu poder. La resposta de Kafka utilitza el mateix mitjà, però invertint-ne radicalment la manera de fer: és una escriptura de la llibertat, literària o poètica, que subverteix les pretensions dels poderosos.

Per altra banda, la imatge de les «cadenes de paper» és com si tingués un doble sentit: suggereix alhora el caràcter opressiu del sistema burocràtic —que sotmet els individus amb documents oficials—, i el caràcter precari d'aquestes cadenes, que es podrien estripar fàcilment, si els humans se'n volguessin alliberar...

Kafka ha estat sovint acusat —per Györgi Lukács, Günther Anders i altres— de predicar, per mitjà del seu pessimisme radical, el fatalisme i la resignació. Tanmateix, en una carta del 27 de gener del 1904 al seu amic Oscar Pollak, explicava així la seva concepció del paper de la literatura: un llibre no té cap interès, deia, si no és «un cop de puny al crani, que ens desperti [...], una destrall que esberli el nostre mar de gel».⁸ Això no sembla gaire una crida a la resignació...

---

6 L'expressió *lògica del meravellós* (*Logik im Wunderbaren*) apareix en un article sobre *La metamorfosi* del crític Oskar Walzel al diari *Berliner Tagblatt* el 6 de juliol del 1916 (O. Walzel, «Logik im Wunderbaren», a Jürgen Born et al., *Kafka-Symposion*, Berlín: Verlag Klaus Wagenbach, 1965, p. 140).

7 Gustav JANOUCH, *Gespräche mit Kafka, Erweiterte Ausgabe*, Frankfurt: Fischer Verlag, 1968, p. 165.

8 FRANZ KAFKA, *Briefe 1902-1924*, Frankfurt: Fischer Verlag, 1975, p. 27-28.

POST-SCRIPTUM

La branca paterna de la meva família, els Löwy, era originària de Bohèmia, com la branca materna de la família de Kafka (la seva mare es deia Julia Löwy). Aquest cognom era força freqüent a l'Imperi austrohongarès, i, fins on jo sé, no hi ha cap lligam de parentesc entre les dues famílies (més enllà de la pertinença —mítica— a la vasta tribu del levites, grans escribes i copistes de pergamins davant l'Etern...).

La primera vegada que vaig sentir a parlar de Kafka va ser a l'institut, al Brasil, escoltant una conferència de Mauricio Tragtenberg sobre «la burocràcia a *El castell* de Kafka». El Mauricio era un jove intel·lectual jueu brasiler, autodidacta —després faria carrera universitària—, i de sensibilitat marxista-llibertària. Ja no recordo els detalls de la conferència, però, a grans trets, sostenia que la novel·la de Kafka era una de les anàlisis crítiques més interessants de la significació dels poders burocràtics en les societats modernes; el llibre que teniu a les mans deu molt a aquella llunyana però inoblidable intervenció del meu amic desaparegut, el Mauricio.

De tots els membres del cercle praguès de Kafka, l'únic que vaig tenir la sort de conèixer va ser Samuel Hugo Bergmann, company d'escola i primer testimoni del compromís socialista de Kafka. Jo formava part d'un grup d'estudiants d'hebreu que Bergmann va rebre un dissabte a la tarda del 1963, a casa seva, a Jerusalem. Va compartir amb nosaltres algunes reflexions sobre la vida moderna, a partir d'una escena quotidiana que havia observat: dos enamorats en un parc, absorbits per la paraula... d'un transistor. La nostra societat, constatava Bergmann, està perdent la capacitat de diàleg i d'escolta recíproca: assistim a una crisi de la comunicació humana, a un declivi de l'intercanvi directe entre les persones, en benefici dels aparells impersonals. Va ser una lliçó inoblidable de *Kulturkritik* de la civilització moderna, en la més bonica tradició del romanticisme jueu alemany d'Europa central...

L'origen de la meva recerca sobre Kafka es remunta a un assaig dels anys seixanta, que té una història força curiosa. Es va publicar amb el títol «Kafka i l'anarquisme», en hebreu, al número d'abril del 1967 de la revista —editada a Tel-Aviv— *Beayot Beinleumiot* ('Problemes internacionals'). Mesos més tard, es va traduir a l'ídix a la *Fraye Arbeter Štimme* ('Veu obrera lliure') de Nova York, un diari socialista llibertari nord-americà! En va seguir una traducció en espanyol al diari argentí *Tierra y Libertad* i una altra, de més tardana (1972), en anglès, en forma d'opuscle, i atribuïda a un tal «Mijal Levy» (transliteració argentina a partir de l'ídix?). Jo ignorava que hi hagués totes aquestes traduccions... Però el 1981 en vaig publicar una versió revisada i corregida en francès, amb el mateix títol, en un volum col·lectiu⁹ en homenatge a Lucien Goldmann. Aquell primer

---

⁹ *Essais sur les formes et leurs significations*, París: Médiations, 1981.

assaig devia molt a la biografia del jove Kafka de Klaus Wagenbach, però ja pretenia ser una interpretació de l'obra.

El 1988, hi vaig tornar al meu llibre *Rédemption et Utopie*,¹⁰ i al capítol titulat «Kafka: teologia negativa i utopia negativa», reprenc, allargant-los, els temes d'aquell primer assaig. Vaig tenir l'oportunitat de discutir aquesta versió amb l'enyorat Gershom Scholem, que estava interessat en aquesta problemàtica, sense que compartís necessàriament la meua anàlisi. Durant els anys noranta vaig continuar treballant sobre Kafka. Versions més curtes de certs capítols d'aquesta obra han aparegut a les revistes *Archives de sciences sociales des religions* (CNRS, París), *L'Homme et la Société* (París), *Diogène* (Unesco, París), *Réfractations* (Lió), *Analogon* (Praga) i *Salamandra* (Madrid).

Si he decidit reprendre aquesta obra és amb la convicció que, aquest començament del segle XXI, Franz Kafka és més actual que mai, més llegible que mai en les nostres angoixes, és a dir, que els seus textos estan carregats del que Walter Benjamin anomenava *Jetztzeit*, ('temps present'). Avui, encara més que en l'època en què vivia Kafka, aquell somiador insubmís, «les cadenes de la humanitat són de paper d'oficina».

---

10 *Rédemption et Utopie. Le judaïsme libertaire en Europe centrale*, París: PUF, 1988.

«No oblidar-me de Kropotkin!», Kafka i el socialisme llibertari

És evident que l'obra de Kafka no es pot reduir a cap doctrina política, sigui la que sigui. Kafka no produeix *discursos*; crea personatges i situacions, i en la seva obra expressa sentiments, actituds, una *Stimmung*. El món simbòlic de la literatura és irreductible al món discursiu de les ideologies; l'obra literària no és un *sistema conceptual abstracte*, a la manera de les doctrines filosòfiques o polítiques, sinó que és una creació d'un *univers imaginari concret* de personatges i de coses.¹¹

Malgrat tot, això no impedeix que explorem els passatges, les passarel·les, els lligams subterranis que hi ha entre el seu esperit antiautoritari, la seva sensibilitat llibertària, les seves simpaties socialistes, d'una banda, i els seus principals escrits, de l'altra. Són vies d'accés privilegiades al que podríem anomenar el seu *paisatge intern*.

Les inclinacions socialistes de Kafka es van manifestar molt aviat: segons el seu amic de joventut i company d'institut Hugo Bergmann, el jove Kafka portava, per mostrar obertament les seves opinions, un clavell vermell al trau del vestit. La seva amistat es va refredar una mica durant l'últim any escolar (1900-1901) perquè «el seu socialisme i el meu sionisme eren massa forts».¹² Aquests desacords no van impedir que reaccionessin de la mateixa manera davant el nacionalisme germànic. Quan, en ocasió d'una reunió de la Unió dels estudiants alemanys de Praga, organització de la qual formaven part tots dos, es va entonar el ritual *Wacht am Rhein*, els dos amics no es van posar drets, cosa que va comportar que els fessin fora immediatament...¹³

Però de quina mena de socialisme es tracta? No hi ha cap testimoni que relacioni el jove Kafka amb la socialdemocràcia txeca o austríaca ni amb el partit comunista de la nova República txecoslovaca dels anys de després de la guerra, encara que un dels fundadors d'aquest partit, Stanislav K. Neumann, conegués l'escriptor i en publicués «La condemna» en una revista literària txeca el 1920.

11 Lucien GOLDMANN, «Matérialisme dialectique et histoire de la littérature», a *Recherches dialectiques*, París: Gallimard, 1959, p. 45-64.

12 Hugo BERGMANN, «Erinnerungen an Franz Kafka», a *Franz Kafka Exhibition* (catàleg), Jerusalem: The Jewish National and University Library, 1969, p. 8. En la seva destacable biografia del jove Kafka, Klaus Wagenbach comenta, a propòsit dels anys d'institut: «L'acte més deliberadament independent i més ric en conseqüències per la seva vida ulterior és, sens dubte, la seva brusca adhesió al socialisme quan tenia setze anys. [...] El socialisme —un factor més aviat negligit fins avui dia pels seus biògrafs— va tenir un paper de primera importància en la vida de Kafka». Klaus WAGENBACH, *Franz Kafka. Années de jeunesse* (1883-1912), París: Mercure de France, 1967, p. 57-58.

13 Testimoni d'Hugo Bergmann recollit per Klaus WAGENBACH, *op. cit.*, p. 57-58. Com veurem més endavant, altres testimonis (Leopold Kreitner) parlen del *socialisme cosmopolita* i antinacionalista del jove Kafka.

De tota manera, el compromís socialista de Kafka a què es refereix Bergmann és força anterior a l'octubre del 1917.

És veritat que Kafka havia manifestat interès per la Revolució russa: en una carta del setembre del 1920 a Milena, fa referència a un article sobre el bolxevisme que havia causat una forta impressió «al meu cos, als meus nervis i a la meva sang». Segons els responsables de la nova edició de les cartes a Milena, es tracta d'un article de Bertrand Russell titulat «Sobre la Rússia bolxevic», aparegut al *Prager Tagblatt* el 25 d'agost del 1920. Però Kafka afegeix això, que em sembla molt important: «De totes maneres, no m'ho he agafat exactament tal com ho exposa, sinó que ho he adaptat a la meva orquestra». Una observació que podem aplicar, de manera general, a les *influències* rebudes per Kafka: no es tracta mai d'una recepció passiva, sempre som davant d'una reelaboració selectiva, d'una *posada en escena* singular.¹⁴ Per comprendre més bé la presa de posició de Kafka, vegem què conté l'article de Bertrand Russell. Aquest text —el primer d'un seguit de cinc publicats pel diari *The Nation* de Londres entre el juliol i l'agost del 1920— pretén esbossar un balanç equitatiu del poder soviètic, subratllant tant la lleialtat dels bolxevics —que compara amb els puritans de Cromwell per la seva «combinació de democràcia i fe religiosa» i pel seu «inflexible objectiu políticomoral»— com les seves tendències dictatorials i intolerància. En la carta a Milena, Kafka explica que ha suprimit el final de l'article perquè conté acusacions que no troba justificades. Quines? En l'últim paràgraf de l'article, Russell critica el que anomena les tendències imperialistes dels bolxevics, arran de la reconquesta de la Rússia asiàtica, i preveu que ben aviat el seu poder s'assemblarà al de «qualsevol altre govern asiàtic». Això és el que li va semblar fora de lloc a Kafka: són unes acusacions «que no hi tenen res a veure».¹⁵

El seu punt de vista es fa més precís en una altra carta a Milena, unes setmanes més tard: «No sé si has entès bé les meves observacions sobre l'article del bolxevisme. Les crítiques que hi fa l'autor, per a mi són l'elogi més gran possible en aquest món (*höchste auf Erden mögliche Lob*)».¹⁶ A quina crítica de Bertrand Russell es refereix? No pas a la del paràgraf suprimit, ja que Milena no el coneixia, sinó més aviat a un argument més general de l'article. El filòsof anglès trobava que es podien retreure moltes coses als comunistes russos, però el que li semblava més perillós era el seu projecte d'extensió de la revolució a escala mundial, el seu internacionalisme fanàtic: «El comunista de veritat és enterament internacional. Lenin, per exemple [...], no està més preocupat pels interessos de Rússia que pels d'altres països; Rússia és, en aquest moment, protagonista d'una revolució social, i, com a tal, té un valor de cara al món, però Lenin estaria disposat a sacrificar Rússia abans que la revolució, si aquesta tria

---

14 Franz KAFKA, *Lettres à Milena*, París: Gallimard, 1988, traduït per Alexandre Vialatte, p. 212. Vegeu Franz KAFKA, *Briefe an Milena*, Herausgegeben von Jurgen Born und Michael Müller, Frankfurt: Fischer Verlag, 1983, nota dels editors, p. 348 [Segons l'edició en català, la carta és del final de l'agost del 1920. *Cartes a Milena*, Pollença: Quid Pro Quo, 2018, p. 229, traducció i notes de Clara Formosa. (N. del t.)].

15 *Ibid.*, p. 212 [*Cartes a Milena*, *op. cit.*, p. 229 (N. del t.)].

16 Franz KAFKA, *Lettres à Milena*, *op. cit.*, p. 229 [*Cartes a Milena*, *op. cit.*, p. 245. (N. del t.)]. Vegeu el text alemany a *Briefe an Milena*, p. 257.

alternativa es presentés».¹⁷ En altres termes, el que a Kafka li sembla digne d'elogi dels revolucionaris russos és precisament el que Russell els retreu: el compromís radicalment internacionalista. Veurem que hi ha testimonis que confirmen aquesta sensibilitat *socialista cosmopolita* de Kafka.¹⁸

Gustav Janouch li atribueix el comentari següent, arran d'una conversa del 1920: «A Rússia, els homes intenten edificar un món perfectament just. És una història religiosa». En el bolxevisme Kafka hi veu una mena de religió, i els bloquejos o intervencions contra Rússia li sembla que anuncien les «vastes i cruels guerres de religió que irrompran al planeta».¹⁹ Aquests comentaris palesen un interès —crític— vers l'experiència soviètica però, en l'estat actual de la documentació, no hi ha res que suggereixi cap mena de relació entre l'escriptor i el moviment comunista. No hi ha cap testimoni que el veiés mai en una reunió dels comunistes txecs, i en els seus escrits personals —correspondència i diari— no hi apareixen autors representatius d'aquest corrent polític.²⁰

En canvi, força testimonis contemporanis fan referència a la simpatia que tenia pels *socialistes llibertaris txecs* i a la seva participació en algunes de les activitats d'aquests grups. Així doncs, és en aquesta direcció que cal orientar la recerca, si volem conèixer la mena de socialisme «massa fort» (segons Bergmann) del jove Kafka. Al principi dels anys trenta, a partir de la recerca de cara a la redacció de la novel·la *Stefan Rott* (1931), Max Brod va obtenir informació d'un dels fundadors del moviment anarquista txec, Michael Kácha, referent a la presència de Kafka a les reunions del Klub Mladých ('Club dels joves'), organització llibertària, antimilitarista i anticlerical, freqüentada per diversos escriptors txecs, com Stanislav K. Neumann, Michal Mareš, Jaroslav Hašek i Fráňa Šrámek. Incorporant aquesta informació —que li va ser «confirmada per una altra banda» (desgraciadament no precisa aquesta altra font)— en la seva novel·la, Brod escriu que Kafka «assistia sovint, en silenci, a les sessions del cercle. Kácha el trobava simpàtic i l'anomenava "Klidas", que podríem traduir com a 'el taciturn' o, més exactament, seguint l'argot txec, com 'el colós del

---

17 Bertrand RUSSELL, «Impressions of Bolshevick Russia», *The Nation*, Londres, 10 de juliol del 1920, p. 462.

18 Aquesta qüestió serà al centre del conflicte decisiu al si del partit bolxevic després de la mort de Lenin entre els partidaris de l'internacionalisme revolucionari —Trotski i l'oposició d'esquerres— i els del *socialisme en un sol país*, Stalin i els seus partidaris. En el seu llibre sobre la política en Kafka, Dusan Glisovic intenta explicar aquests comentaris de l'autor txec sobre la revolució russa com una temptativa d'«impressionar Milena», que era comunista, «afalagant» les seves opinions; es tractaria d'una «instrumentalització de les opinions polítiques al servei de les seves relacions amoroses» (Dusan GLISOVIC, *Politik im Werk Kafkas*, Tübingen: Francke Verlag, 1996, p. 30-31). Em temo que no em puc prendre seriosament aquesta hipòtesi... No només Milena encara no era comunista en aquella època, sinó que, sobretot, Kafka mai, fins on sabem, va adaptar les seves opinions polítiques —o d'altres— al gust de les seves corresponents!

19 Gustav JANOUCH, *Conversations avec Kafka*, París: Maurice Nadeau, 1978, p. 157.

20 Contràriament a la Revolució russa, els moviments revolucionaris a Europa central —Berlín, Viena i Budapest— mai van suscitar cap comentari de Kafka. L'única excepció és l'efímera república dels consells obrers de Munic del 1919, els principals dirigents dels quals —socialistes, comunistes i anarquistes— eren jueus. En la seva correspondència, Kafka s'inquieta arran de l'execució del comunista Eugen Levine i de l'assassinat de l'anarquista Gustav Landauer; sembla que considera que el paper central que tenen els jueus en aquest moviment és un error, que pot provocar l'expansió de l'antisemitisme a Alemanya; però menysté els oficials austríacs reaccionaris que troba al llarg d'un àpat en una pensió a Meran, que «no perdonen res als socialistes i comunistes jueus: els ofeguen en la sopa i els tallen amb el rostit». Vegeu *Briefe 1902-1924*, op. cit., p. 274-275.

silenci'». Max Brod mai va dubtar de la veracitat d'aquest testimoni, que citarà de nou en la seva biografia de Kafka.²¹

El segon testimoni és l'escriptor anarquista Michal Mareš, que havia conegut Kafka als carrers de Praga. Hi ha dues versions una mica diferents del seu document: la primera va aparèixer el 1946, en una revista txeca, sense cridar l'atenció, i la segona, més detallada i probablement més exacta, va ser publicada com a annex al remarcable llibre de Klaus Wagenbach sobre la joventut de Kafka (aparegut a Alemanya el 1958), la primera obra que va il·luminar els lligams de l'escriptor amb els ambients llibertaris praguesos.²² Segons Mareš, Kafka havia participat, acceptant la seva invitació, en una manifestació contra l'execució de Francesc Ferrer, l'educador llibertari espanyol, l'octubre del 1909. Entre el 1910 i el 1912, hauria assistit a conferències anarquistes sobre l'amor lliure, sobre la Comuna de París, sobre la pau, i contra l'execució del militant parisenc Liabeuf, organitzades pel Club dels joves, l'associació de Vilem Körber (anticlerical i antimilitarista) i el moviment anarquista txec. En ocasió d'aquestes reunions, hauria retrobat el seu antic company d'estudis Rudolf Illowy, així com escriptors i poetes com Stanislav K. Neumann, Fráňa Šrámek, Karel Toman o Jaroslav Hašek. També hauria pagat, diverses vegades, cinc corones de fiança per treure el seu amic de la presó. Mareš insisteix, com Kácha, en el silenci de Kafka: «Pel que jo sé, Kafka no pertanyia a cap organització anarquista, però els tenia la simpatia d'un home sensible i obert als problemes socials. Tanmateix, malgrat l'interès que sentia per aquelles reunions (vista la seva assiduïtat), mai intervenia en les discussions». Aquest interès s'hauria manifestat igualment en les seves lectures: les *Paraules d'un rebel* de Kropotkin (regal de Mareš mateix), així com els escrits dels germans Reclus, de Bakunin i de Jean Grave.²³

Hi ha una altra versió dels records de Mareš, inèdita, que no difereix gaire de les dues precedents, tret d'alguns detalls; hi trobem l'observació següent: «Recordo la còlera de Kafka contra la joventut nord-americana quan es va assabentar que l'editora de *Mother Earth*, Emma Goldmann, una dona generosa i valenta, havia estat despullada en públic, untada amb quitrà i l'havien fet rodolar en un barril ple de plomes».²⁴ És evident que Mareš va barrejar dos esdeveniments diferents: el primer, del 1909, l'esbrancada que Emma Goldman va rebre per part d'uns joves estudiants arran d'una conferència que va fer a la universitat Ann Arbor de Michigan (si més no, va aconseguir parlar), i, el segon, del 1911, el rapte del seu amic Ben Breitman per una banda de *vigilantes* a San Diego, que, en efecte, van apallissar-lo, el van despullar i el van cobrir de quitrà i plomes. L'interès de Kafka per Emma Goldmann s'explica no només pel fet que

---

21 Max BROD, *Franz Kafka*, París: Gallimard, 1945, p. 135-136.

22 Michal MAREŠ, «Setkání s Franzem Kafkou», *Literari Noviny*, 15, 1946, p. 85. Traducció francesa: Michal Mareš, «Kafka et les anarchistes», a Hans-Gerd KOCH, *J'ai connu Kafka. Témoignages*, París: Solin, 1998, p. 102-105; i Michal Mareš, «Comment j'ai connu Franz Kafka», a Klaus WAGENBACH, *Franz Kafka. Années de jeunesse (1883-1912)*, op. cit., p. 252-260.

23 Michal MAREŠ, «Comment j'ai connu Franz Kafka», art. cit., p. 252-260.

24 Michal MAREŠ, «Franz Kafka», document inèdit en llengua txeca, sense data, però posterior al del 1946, al qual fa referència. Agraïxo al Sr. Václav Tomek, de l'Acadèmia de ciències de la República txeca, i gran especialista en la història de l'anarquisme txec, que posés aquest document a la meva disposició (traduït al francès per Milena Braud).

en aquella època l'escriptor es documentava sobre Amèrica per escriure la seva primer novel·la, sinó també per la simpatia i l'atracció que sentia per dones valentes i insubmises, que no temien enfrontar-se als obstacles. En la seva correspondència i escrits sovint trobarem referències a aquestes figures femenines rebels, el model arquetípic de les quals era, sens dubte, la seva germana Ottilia, de qui n'admirava la resistència a l'autoritat del pare.

El tercer document són les *Converses amb Kafka* de Gustave Janouch, aparegudes en una primera edició el 1951, i, en una segona, considerablement ampliada, el 1968. Aquest testimoniatge, que es refereix als intercanvis amb l'escriptor praguès al curs dels últims anys de la seva vida (després del 1920), suggereix que Kafka conservava la seva simpatia pels llibertaris. Aquí Kafka no només qualifica els anarquistes txecs d'homes «molt amables i molt divertits», «tan amables i tan divertits que no em puc no creure tot el que duïen», sinó que les idees polítiques i socials que expressa al llarg d'aquestes converses estan fortament marcades pel corrent llibertari.²⁵ Així, la seva visió del capitalisme com a sistema jerarquitzat de dominació és propera a l'anarquisme, per la seva insistència en el caràcter autoritari del sistema.²⁶ Ho deixa ben clar arran d'un debat amb Janouch a propòsit d'una caricatura de George Grosz, que representa el capital com a un home gras assegut damunt dels diners dels pobres. Segons Kafka, la imatge és «falsa i encertada alhora. Encertada en una direcció només. [...] L'home gras amb barret de copa viu damunt l'esquena dels pobres, que esclafa, és cert. Però que l'home gras sigui el capitalisme no és gens encertat. L'home gras domina el pobre en el quadre d'un sistema determinat, però ell no és el sistema. Tampoc no és l'amo d'aquest sistema. Al contrari, també porta cadenes, que no apareixen al dibuix. [...] El capitalisme és un sistema de dependències que van [...] de dalt a baix i de baix a dalt. Tot és dependent, tot està encadenat. El capitalisme és un estat del món i de l'ànima».²⁷

Així mateix, la seva actitud escèptica pel que fa al moviment obrer organitzat sembla inspirada per la desconfiança llibertària respecte als partits i institucions polítiques: darrere els obrers que desfilen en una manifestació al carrer, «ja avancen el secretaris, els buròcrates, els polítics professionals, tots els sultans moderns que preparen l'accés al poder... Quan la revolució s'evapora, només queda el recipient d'una nova burocràcia. Les cadenes de la humanitat torturada estan fetes amb papers de ministeri».²⁸ En quina revolució pensa quan diu això? La d'octubre del 1917 o les d'Alemanya i Àustria del 1918-1919? No ho podem saber. En tot cas, l'última frase, sobre les cadenes de paper, no té a veure només amb el destí tràgic de les revolucions, sinó amb el fenomen burocràtic en totes les seves manifestacions.

---

25 Gustav JANOUCH, *Conversations avec Kafka*, op. cit., p. 112-113.

26 En aquest sentit, vegeu el comentari del filòsof brasiler Leandro Konder a la seva obra *Kafka, vida e obra*, Sao Paulo: Paz e Terra, 1979, p. 26.

27 *Ibid.*, p. 202. Em sembla que Kafka es refereix a dues caricatures diferents de Grosz, publicades en la mateixa època: una presenta el capitalisme assegut damunt una pila de bitllets de banc, mentre que l'altra, titulada *Dependència volguda pel Senyor*, mostra una multitud d'individus lligats amb un fil, com si fossin putxinel·lis.

28 Gustav JANOUCH, *Kafka m'a dit*, París: Calmann-Lévy, 1952, p. 141.

En la segona edició (1968), que es considera que reproduïx la versió completa de les seves notes, perdudes després de la guerra i trobades força més tard, Janouch cita l'intercanvi següent amb Kafka:

—Heu estudiat la vida de Ravachol?

—Sí! I no només la de Ravachol, sinó també la d'altres anarquistes. M'he submergit en les biografies i idees de Godwin, Proudhon, Stirner, Bakunin, Kropotkin, Tucker i Tolstoi; he freqüentat diversos grups, he assistit a reunions; resumint: he invertit en aquest tema molt temps i diners. Al 1910 vaig participar en les sessions que els anarquistes txecs organitzaven en una taverna de Karolinenthal que es deia Zum Kanonenkreuz, on es reunia un club anarquista que es deia Club de joves... Max Brod em va acompanyar força vegades a aquestes reunions que, en el fons, no li agradaven gaire. [...] Jo m'ho prenia com un assumpte molt seriós. Vaig seguir les passes de Ravachol. Em van conduir de seguida a Erich Mühsam, a Arthur Holitscher i a l'anarquista vienès Rudolf Grossmann... Tots miraven de realitzar la felicitat dels homes sense la Gràcia. Jo els entenia. Tanmateix [...], no vaig poder continuar caminant gaire temps colze a colze amb ells.»²⁹ Ara bé, segons l'opinió generalitzada dels comentaristes, aquesta segona versió és menys creïble que la primera, especialment pel seu origen misteriós (unes notes perdudes i retrobades). A més, en aquest fragment hi ha un error manifest: Max Brod, tal com explica ell mateix, no tan sols no va acompanyar mai el seu amic a les reunions del club anarquista, sinó que ignorava completament la seva participació en les activitats dels llibertaris praguesos.³⁰

Segons diversos testimonis, Kafka hauria deixat de participar en reunions anarquistes a partir del 1912. Per quin motiu? Gustav Janouch, en un llibre sobre «Kafka i el seu món» publicat el 1965, es manifesta iradament contra el punt de vista «totalment fals» segons el qual «l'interès de Franz Kafka pels anarquistes s'hauria apagat sota la influència dels processos que al llarg dels anys 1910 i 1911 van afectar els antimilitaristes txecs». Aquesta interpretació, insisteix, només la pot sostenir gent que no han entès ni reconegut mai la personalitat de Kafka ni «el seu compromís integral amb l'ésser humà». A parer seu, si l'escriptor va

---

29 Gustav JANOUCH, *Conversations avec Kafka*, op. cit., p. 118-119.

30 Tan Max Brod com Felix Weltsch i Dora Dyament, la companya de Kafka durant els últims anys, estaven convençuts de l'autenticitat de la primera versió del text de Janouch, publicada el 1952. Fins on jo sé, la crítica més sistemàtica a la credibilitat del llibre de Janouch la va formular Eduard Goldstücker en un text publicat el 1980. Goldstücker constata amb raó l'error sobre la visita als clubs anarquistes en companyia de Brod. És evident que es tracta d'una equivocació de Janouch (n'hauria tingut prou de rellegir la biografia de Brod sobre Kafka per adonar-se'n), però Goldstücker, que té comptes pendants amb ell, en parla com d'una «mentida» i una «falsificació». La majoria de les seves observacions tenen a veure amb errors de dates relacionats amb unes suposades trobades de Janouch amb Kafka a Praga, en una època que l'escriptor era a Meran. Aquestes observacions són pertinents, i hem d'admetre, com Goldstücker, que el llibre de Janouch conté moltes inexactituds, sobretot la segona edició. D'aquí a concloure, com fa a l'inici del seu article, que les dues versions de les *Converses amb Kafka* són «textos apòcrifs», hi ha una gran distància. Arran de les observacions que exposa Janouch, Goldstücker afirma que «qualsevol que es deixi convèncer que Kafka hauria pogut parlar així és que no el coneix». Una afirmació estranya, si considerem les declaracions categòriques sobre l'autenticitat del text de Brod, Diamant i Weltsch que, contràriament a Goldstücker, sí que van conèixer l'escriptor... Vegeu Eduard Goldstücker, «Kafkas Eckermann? Zu Gustav Janouchs "Gespräche mit Kafka"» a Claude DAVID (ed.), *Franz Kafka. Themen und Problemen*, Göttingen: Vandenkoch & Ruprecht, 1980, p. 238-252. Per una refutació convincent dels arguments de Goldstücker, remeto el lector a l'assaig de Whayoung YU-OH, «Über die Echtheitsfrage der "Gespräche mit Kafka" von Gustav Janouch» a *Franz Kafkas Sendbewusstsein*, Tübingen: Francke Verlag, 1994, p. 224-231.

deixar de freqüentar aquelles reunions, va ser a causa del poder dictatorial que exercia sobre els ambients llibertaris un tal Vohryzek que, més endavant (després que s'obrissin els arxius imperials el 1918), es va comprovar que era un agent de la policia. I afegeix que, encara que l'amateurisme dels anarquistes praguesos l'hagués decebut, Kafka no va tallar els lligams amb molts membres d'aquests clubs, perquè n'«admirava el combat, dirigit amb mitjans clarament insuficients, per donar sentit a la vida».³¹ Com en els textos de Janouch evocats abans, és difícil separar els records autèntics dels afegits posteriors.

A aquests tres testimoniats coneguts, hi podem afegir un de quart, aparentment ignorat per tots els biògrafs i comentaristes. Es tracta d'un article de Leopold B. Kreitner (1892-1969), publicat amb el títol «Retrat del jove Kafka» en una petita revista nord-americana. Segons Kreitner —antic alumne de l'institut on Kafka va estudiar i que es va relacionar amb l'escriptor praguès entre el 1912 i el 1914— «durant els últims anys a la universitat i durant els anys decisius que van seguir, Kafka es va inclinar, en el pla polític i filosòfic, cap una mena de cosmopolitisme socialista i va rebutjar qualsevol forma de nacionalisme». Kreitner recorda que es va assabentar per Jaroslav Hašek i Karel Torman (poeta anarquista) que Kafka «participava freqüentment» en les trobades del Club de joves, un grup de poetes i escriptors txecs que es reunien al petit hotel *U Brejšků*, «on tenien discussions animades sobre literatura, art, filosofia, i expressaven opinions polítiques molt anarquitzants».³²

Així doncs, hi ha quatre testimonis —als quals caldria afegir l'anònim que va confirmar a Brod les afirmacions de Kácha— que descriuen, amb més o menys detall, els lligams de Kafka amb els ambients socialistes llibertaris praguesos.³³

És probable que alguns d'aquests testimoniats continguin inexactituds i distorsions. Klaus Wagenbach mateix reconeixia, a propòsit de Mareš, que «alguns detalls potser són falsos» o, si més no, «exagerats». I, segons Max Brod, Mareš, com molts altres testimonis que van conèixer Kafka, «tendeix a exagerar», especialment pel que fa a la importància dels seus lligams amistosos amb l'escriptor. Quant a Janouch, si la primera versió dels seus records fa l'efecte de ser «autèntica i creïble», perquè «mostren els trets distintius de l'estil amb què Kafka parlava», la segona li sembla molt menys digna de confiança.³⁴ Però una

---

31 Gustav JANOUCH, *Kafka und seine Welt*, Viena: Hans Deutsch Verlag, 1965, p. 102-104. Segons Janouch, és per aquests mateixos motius que Stanislav K. Neumann i Jaroslav Hašek també acabarien allunyant-se d'aquells clubs.

32 Leopold KREITNER, «Kafka as Young Man», *Connecticut Review*, n^o2, 1970, p. 28-32. En francès a Hans-Gerd KOCH (ed.), *J'ai connu Kafka. Témoignages*, París: Solin, 1998, p. 62-63. A banda dels dos noms citats, Kreitner esmenta Fráňa Šrámek i Stanislav K. Neumann com a participants del cercle.

33 M'és impossible, en l'espai d'aquest assaig, analitzar de més a prop les activitats, la ideologia i l'evolució dels diferents components de l'anarquisme txec. Remeto el lector a l'estudi magistral de Václav TOMEK, *Cesky Anarchismus. A jeho publicistika 1880-1925*, Praga: Filosofia, 2002 (amb un resum en alemany i anglès); hi ha una versió més curta en alemany: Václav TOMEK, *Volk! Öffne Deine Augen! Skizzen zum tschechischen Anarchismus von den Anfängen bis 1925*, Viena: Verlag Monte Verita, 1995.

34 Vegeu Klaus WAGENBACH, *Franz Kafka. Années de jeunesse*, op. cit., p. 213; i Franz Kafka, a *Selbstzeugnissen* (1964), p. 70; Max BROD, *Streitbares Leben 1884-1968*, Munic: F. A. Herbig, 1969, p. 170, i *Über Franz Kafka*, Frankfurt: Fischer Bücherei, p. 190.

cosa és constatar les contradiccions o les exageracions d'aquests documents i, una altra, de ben diferent, és *rebutjar-les en bloc*, qualificant de «pura llegenda» les informacions sobre les relacions entre Kafka i els anarquistes txecs. Tanmateix, aquesta és l'actitud d'alguns especialistes, entre els quals hi ha Eduard Goldstücker, Hartmut Binder, Ritchie Robertson i Ernst Pawel; el primer és un crític literari comunista txec i els altres tres són autors de biografies de Kafka el valor de les quals és innegable. L'intent d'eliminar l'episodi anarquista de la vida de Kafka s'ha de discutir detalladament, en la mesura que té implicacions polítiques evidents.

Segons Eduard Goldstücker —conegut pels seus esforços per *rehabilitar* Kafka a Txecoslovàquia durant els anys seixanta—, els records de Mareš reeditats per Wagenbach «pertanyen al regne de la ficció». El seu argument central és que no és concebible que uns revolucionaris, uns anarcocomunistes, acceptessin a les seves reunions «un home que no coneixien» i que, a més, mai deia res. Ara, sembla que Goldstücker oblida que Kafka no era cap «desconegut», sinó que era, ben al contrari, una coneixença personal dels dos organitzadors principals d'aquelles reunions: Michael Kácha i Michal Mareš (així com d'altres participants, com Rudolf Illowy, antic company seu a l'institut). De tota manera —cosa que contradiu una mica el que acaba d'exposar—, Goldstücker acaba admetent la participació de Kafka en activitats anarquistes, però simplement sosté que aquesta participació no hauria durat uns quants anys, com afirma Mareš, sinó que s'hauria limitat a «algunes reunions». Tanmateix, Mareš només esmenta cinc reunions, i per això no queda gaire clar per quin motiu Goldstücker en rebutja tan categòricament el testimoni...³⁵

Hartmut Binder, autor d'una biografia detallada i molt erudita de Kafka, és qui desenvolupa de manera més enèrgica la tesi segons la qual els lligams entre Kafka i els ambients anarquistes praguesos són una «llegenda» que pertany al «regne de la imaginació». Acusa Klaus Wagenbach d'haver fet servir fonts (Kácha, Mareš i Janouch) «agradables a la seva ideologia» però que «no tenen credibilitat o són directament falsificacions deliberades».³⁶

Un raonament com aquest no explica per què els tres testimoniatges considerats com a «poc fiables» coincideixen en l'afirmació dels lligams entre Kafka i els llibertaris, ni per què no trobem testimoniatges *ficticis* sobre la participació repetida de Kafka en reunions sionistes, comunistes o socialdemòcrates. Es fa difícil d'entendre —tret que imaginem una conspiració anarquista— que les *falsificacions* només vagin en aquesta direcció. Encara més quan als tres testimonis coneguts, objecte de les crítiques, cal afegir-hi un de quart —el de Leopold Kreitner—, que sembla que Binder i els altres contradictors ignoren.

---

35 Eduard Goldstücker, «Über Franz Kafka aus der Prager Perspektive 1963», a GOLDSTÜCKER, KAUTMAN, REIMANN (ed.), *Franz Kafka aus Prager Sicht*, Praga, 1965, p. 40-45.

36 Hartmut BINDER, *Kafka-Handbuch, Band 1. Der Mensch und seine Zeit*, Stuttgart: Alfred Kröner, 1979, p. 361-362.

Però examinem de més a prop els arguments de Binder (el seu combat contra Wagenbach sembla que conté motius *ideològics*). Segons ell, «el simple fet que Brod no s'assabentés d'aquestes preteses activitats de Kafka fins molts anys després de la mort del seu amic —per mitjà de Michael Kácha, un antic membre del moviment anarquista—, és definitiu pel que fa a la manca de credibilitat d'aquesta informació. Perquè és gairebé inimaginable que Brod, que en aquella època va fer dos viatges de vacances amb Kafka i que el veia quotidianament [...], hagi pogut ignorar l'interès del seu millor amic pel moviment anarquista»... Entesos, però si això és «gairebé inimaginable» (malgrat tot, constatem que el «gairebé» deixa marge al dubte), ¿com pot ser que el principal interessat, és a dir, Max Brod, considerés aquesta informació com a perfectament fiable, i que la incorporés tant a la seva novel·la *Stefan Rott* com a la biografia del seu amic? Hi ha un altre argument de Binder que tampoc no és gaire convincent: «Escoltar, en una cerveseria plena de fum, discussions polítiques d'un grup que actuava fora de la legalitat [...] és una situació inimaginable per la personalitat de Kafka». I, tanmateix, aquesta situació no tenia res d'estrany a ulls de Max Brod, que coneixia una mica la personalitat del seu amic... De fet, no hi ha res en l'obra de Kafka que faci pensar que tenia un respecte tan supersticiós per la legalitat.³⁷ Per mirar de desempallegar-se d'una vegada per totes del testimoni de Michal Mareš, Binder es refereix amb insistència a una carta de Kafka a Milena on parla de Mareš com d'una «amistat de carrer». Binder desenvolupa el raonament següent: «Kafka subratlla expressament que la seva relació amb Mareš és únicament la d'una *Gassenbekantschaft* ('coneixença de carrer'). Aquest és l'índex més clar que Kafka no va participar mai en cap reunió anarquista».³⁸ El mínim que se'n pot dir és que el lligam entre la premissa i la conclusió no és gens evident. Tot el que podem deduir de la carta de Kafka a Milena és que Mareš, en el seu testimoniatge del 1946, probablement va exagerar els llaços d'amistat que l'unien amb Kafka, però no hi ha cap contradicció entre les seves relacions episòdiques i la participació de Kafka en reunions anarquistes, on hi havia, entre d'altres, el jove Mareš. Fins i tot si la seva relació s'hagués limitat a trobades al carrer (la casa de Kafka era a prop d'on treballava Mareš), això no hauria impedit de cap manera que Mareš li passés volants i invitacions de reunions i manifestacions, que constatés la presència de l'escriptor praguès en certes activitats, ni que li regalés, si s'esqueia, un exemplar del llibre de Kropotkin. En la carta a Milena, Kafka es queixa del comportament irritant de Mareš, però alhora es refereix al recull de poesia que aquest darrer li havia donat, *Policejní štára* ('Patrolles de policia'), com a «molt bo».³⁹

---

37 *Ibid.*, p. 362-363. La idea que Kafka li pogués amagar informació no sorprenia Brod que, en la seva autobiografia, subratlla: «Kafka era tancat per naturalesa i no obria a ningú, ni tan sols a mi, l'accés a la seva ànima; jo sabia molt bé que, de vegades, es guardava coses importants». MAX BROD, *Streitbares Leben 1884-1968*, *op. cit.*, p. 46-47.

38 Hartmut BINDER, *Kafka-Handbuch 1*, *op. cit.*, p. 364. Vegeu FRANZ KAFKA, *Lettres à Milena*, *op. cit.*, p. 270.

39 FRANZ KAFKA, *Lettres à Milena*, *op. cit.*, p. 270 [*Cartes a Milena*, *op. cit.*, p. 288 (N. del t.)]. Segons Binder, «si Mareš li hagués donat realment les *Paraules d'un rebel* de Kropotkin, al *Diari* de Kafka no hauríem trobat l'observació següent: "No oblidar-me de Kropotkin!"» (*Ibid.*, p. 364). Una altra vegada, costa de veure la relació entre el fet mencionat i la conclusió estranya de Binder... L'únic aspecte del testimoniatge de Mareš

Com a prova material dels seus lligams amb Kafka, Mareš disposa d'una postal que l'escriptor li va enviar, amb data del 9 de desembre del 1910. Afirmar — però és una asserció impossible de verificar— haver rebut força cartes del seu amic que han desaparegut arran dels nombrosos registres efectuats a casa seva en aquella època. Binder pren nota de l'existència d'aquest document però, partint del fet que anava dirigit a «Josef Mares» (i no a Michal), creu que aquí té una nova prova de les «ficcions» del testimoni: seria del tot inversemblant que, un any després d'haver conegut Mareš i participat al seu costat de força vetllades al Klub Mladých, Kafka «no en sàpiga ni el nom». Ara, aquest argument no se sosté per un motiu molt senzill: segons els editors alemanys de la correspondència entre Kafka i Milena, el nom veritable de Mareš no era Michal, sinó... Josef.⁴⁰

Pel que fa al testimoniatge de Janouch, Binder rebutja com a pura invenció la versió de les seves memòries del 1968, però la referència als anarquistes de la del 1951 li sembla que «podria estar fundada en un record real». Tanmateix, s'afanya a reduir-la a poca cosa, associant-la al fragment esmentat de la carta de Milena que presenta el poeta Michal Mareš com a «una coneixença de carrer». Ara bé, en la conversa relatada per Janouch no es tracta de cap persona trobada al carrer sinó d'«anarquistes» en plural, «molt gentils i amables», la qual cosa fa pensar que Mareš no era ni de bon tros l'únic militant llibertari que Kafka coneixia.⁴¹

De manera general, fa l'efecte que Hartmut Binder discuteix sobre aquest tema per llançar una ofensiva deliberada i sistemàtica que netegi la imatge de Kafka de la taca negra que significaria —segons una visió política conservadora— la seva participació en reunions organitzades pels llibertaris praguesos.

Anys més tard, en una biografia, per altra banda ben digna d'interès, Ernst Pawel defensa aparentment les mateixes tesis que Binder: es tracta d'«enterrar un dels grans mites» associats a la persona de Kafka, és a dir, «la llegenda d'un Kafka conspirador al si del grup anarquista txec Klub Mladých». Aquesta llegenda es deuria «als records fèrtils de l'exanarquista Michal Mareš que, a les memòries una mica fantasioses que va publicar el 1946, descriu Kafka com un amic i un camarada que participava en reunions i en manifestacions anarquistes». La història de Mareš «que Gustav Janouch posteriorment exageraria, apareix en un bon nombre de biografies de Kafka, que ens el presenten com a un jove conspirador i un company de ruta del moviment d'alliberament txec. Tanmateix, tot el que sabem de la vida de Kafka, dels seus amics i del seu caràcter desmenteix completament aquest relat. Si com a conspirador ja era poc creïble, com hauria

---

que sembla poc compatible (i tampoc del tot) amb la carta de Kafka a Milena és l'episodi de la fiança que Kafka hauria pagat per treure'l de la presó.

⁴⁰ Michal Mareš, a Klaus WAGENBACH, *Franz Kafka, Années de jeunesse*, op. cit., p. 254; Hartmut BINDER, *Kafka Handbuch 1*, op. cit., p. 363-364; FRANZ KAFKA, *Briefe an Milena*, op. cit., 1983, nota dels editors, p. 336.

⁴¹ Hartmut BINDER, *Kafka Handbuch 1*, op. cit., p. 365.

pogut i volgut dissimular el seu compromís davant els amics íntims que veia cada dia?».42

La «llegenda» és molt més fàcil de desmentir ja que no correspon a cap de les fonts en qüestió: ni Kácha (que Pawel no esmenta), ni Mareš ni Janouch —i encara menys Wagenbach— no han pretès mai que Kafka fos cap «conspirador al si del grup anarquista». Mareš insisteix explícitament en el fet que Kafka no pertanyia a cap organització. A més, no es tracta de «conspiració», sinó de participació en reunions que, en la majoria de casos, eren obertes al públic. Quant al fet que pogués dissimular davant els amics íntims —és a dir, Max Brod—, ja he mostrat que es tracta d'una observació absurda.

Ernst Pawel aporta un argument suplementari a favor de la seva tesi: és «inconcebible» que «algú que tenia gairebé un estatus de funcionari» hagués eludit l'atenció dels confidents de la policia. I, en canvi, els dossiers de la policia praguesa «no contenen la més mínima al·lusió a Kafka».43 L'observació és interessant, però l'absència d'un nom als arxius policials mai ha eliminat la possibilitat d'haver participat en cap fet. Per altra banda, és poc probable que la policia disposés del nom de tots els qui assistien a les reunions públiques organitzades pels diversos clubs llibertaris: els interessaven els *líders*, els dirigents de les associacions, més que no pas els qui escoltaven en silenci...

No obstant això, Pawel es distingeix de Binder perquè està disposat a reconèixer la validesa dels fets suggerits pels testimonis, en una versió atenuada: «La veritat és més prosaica. Efectivament, Kafka coneixia Mareš [...] i sens dubte va assistir a reunions o a manifestacions públiques com a observador interessat. Bergmann i Brod en confirmen les inclinacions socialistes. [...] En els anys següents, sembla que també es va interessar per l'anarquisme filosòfic i no violent de Kropotkin i Alexandre Herzen».44 No som gaire lluny de les conclusions de Wagenbach...

Ara examinem el punt de vista de Ritchie Robertson, autor d'un assaig notable sobre la vida i l'obra de l'escriptor jueu praguès. Segons ell, les informacions proporcionades per Kácha i Mareš «s'han de tractar amb escepticisme». Els principals arguments en aquest sentit els pren prestats a Goldstücker i a Binder: ¿com pot ser que un grup que es reuneix en secret accepti un visitant silenciós «que, pel poc que en saben, podia ser perfectament un espia»? Com pot ser que Brod no en sabés res, de la participació del seu amic en aquelles reunions? Quin valor podem atribuir al testimoni de Mareš, considerant que era una *Gassenbekanntschaft* de Kafka i prou? Resumint, «per tots aquests motius, la presència de Kafka en els mítings anarquistes sembla que és una llegenda». No cal tornar a insistir en aquestes objeccions perquè ja n'he mostrat la poca consistència més amunt.

---

42 Ernst PAWEL, *Franz Kafka ou le cauchemar de la raison*, París: Seuil, 1988, p. 162.

43 *Ibid.*, p. 162.

44 *Ibid.*, p. 162-163. En un altre capítol, Pawel es refereix a Kafka com a «un anarquista metafísic molt poc dotat per la política de partit», definició que em sembla molt pertinent. Pel que fa als records de Janouch, Pawel els considera «plausibles» però «dubtosos» (p. 80).

El que és nou i interessant del llibre de Robertson és l'intent de proposar una interpretació alternativa de les idees polítiques de Kafka: ni socialistes ni anarquistes, sinó *romàntiques*, per tant indicatives d'un romanticisme anticapitalista que, segons ell, no seria ni d'esquerres ni de dretes.⁴⁵ Ara, si l'anticapitalisme romàntic és una matriu comuna en certes maneres de pensar conservadores i revolucionàries —i en aquest sentit va més enllà de la divisió tradicional entre esquerres i dretes—, no és menys cert que els autors romàntics mateixos se situen clarament en un dels pols d'aquesta visió del món: el romanticisme reaccionari o el romanticisme revolucionari.⁴⁶

De fet, l'anarquisme, el socialisme llibertari i l'anarcosindicalisme són un exemple paradigmàtic d'*anticapitalisme romàntic d'esquerres*. En conseqüència, definir el pensament de Kafka com a *romàntic* —cosa que em sembla del tot pertinent— no exclou de cap manera que pugui ser *d'esquerres*, i inspirat per un socialisme romàntic de tendència llibertària. Com en tots els romàntics, la seva crítica de la civilització moderna està impregnada de nostàlgia del passat, que, en el seu cas, representa la cultura ídix de les comunitats jueves d'Europa de l'est. Kafka comparteix amb els romàntics la desconfiança per la ideologia del progrés i per l'opinió còmoda segons la qual la història de la civilització moderna és la d'una marxa ininterrompuda i irreversible cap a la llum, la llibertat i la prosperitat. En un aforisme seu, hi trobem aquest judici lapidari: «Creure en el progrés no vol dir que ja hagi tingut lloc cap progrés. Això no seria creure (*Glauben*)». Ara bé, aquesta opinió no el condueix, com als romàntic retrògrads, a proposicions tradicionalistes; més aviat n'extreu, en un altre aforisme, conclusions revolucionàries: «Els moviments espirituals revolucionaris que declaren que tot el que els precedeix és nul tenen raó, perquè encara no ha passat res».⁴⁷

La hipòtesi d'un interès de Kafka per les idees anarquistes, suggerit pels quatre testimonis esmentats, encara és més creïble perquè en els seus escrits íntims hi ha nombroses referències que la confirmen. Per exemple, una carta a Max Brod de novembre del 1917, en què Kafka manifesta el seu entusiasme per un projecte de revista (*Fulls de combat contra la voluntat de poder*) proposat per

---

45 Ritchie ROBERTSON, *Kafka. Judaism, Politics and Liberation*, Oxford: Clarendon Press, 1985, p. 140-141: «Si investiguem les inclinacions polítiques de Kafka, és un error pensar en els termes de l'antitesi habitual entre esquerres i dretes. El context més apropiat seria la ideologia que Michael Löwy defineix com a "anticapitalisme romàntic" [...]. L'anticapitalisme romàntic (per adoptar el terme de Löwy, encara que *antiindustrialisme* seria més exacte) té diverses versions [...], però com a ideologia general transcendeix l'oposició entre esquerres i dretes». Aquí Robertson es refereix al meu primer intent de donar compte del *romanticisme anticapitalista*, en un llibre sobre Lukács.

46 He intentat analitzar el romanticisme al meu llibre *Pour une sociologie des intellectuels révolutionnaires. L'évolution politique de Lukács, 1909-1929*, París: PUF, 1976 (citat per Ritchie Robertson arran de la traducció anglesa publicada a Londres el 1979); i, més recentment, amb el meu amic Robert Sayre, a *Révolution et mélancolie. Le romanticisme à contre-courant de la modernité*, París: Payot, 1992.

47 Franz KAFKA, *Nachgelassene Schriften und Fragmente*, Frankfurt: 1992, Bd. 2, p. 114-123. És interessant que Hannah Arendt compari el rebuig de Kafka de la idea de progrés com a necessitat inevitable amb l'associació entre progrés i catàstrofe de la cèlebre tesi IX de Walter Benjamin a *Sobre el concepte d'història*. Vegeu Hannah ARENDT, «Franz Kafka: A Reevaluation», *Partisan Review*, 1944, n° 4, p. 417.

l'anarquista freudià Otto Gross;⁴⁸ i, sobretot, una entrada del seu diari, on trobem aquest imperatiu categòric: «No oblidar-me de Kropotkin!».⁴⁹

És impossible saber el perquè d'aquesta exclamació, però, si més no, podem intentar determinar a quina obra de Kropotkin es refereix. Probablement es tracta —és el parer dels editors del *Diari*— de les *Memòries d'un revolucionari* (1887) en edició alemanya, que segons Brod era un dels llibres preferits de Kafka. Per què li devia interessar tant la vida d'aquest príncep rus convertit en revolucionari i anarcocomunista? Més enllà de les emocionants peripècies d'una vida nòmada i cosmopolita, dels combats, empresonaments i evasions d'un pensador llibertari que somiava en la «supressió de tots els governs», del coratge i la determinació d'un home que va saber tallar amb la seva classe per unir el seu destí al dels oprimits, què el devia atraure més particularment d'aquestes memòries? M'arrisco a llançar una hipòtesi, a la llum del que sabem de les preocupacions personals de Kafka: un dels temes centrals del llibre de Kropotkin és el combat dels fills contra el *despotisme dels pares*, defensors de la servitud. El jove príncep va patir l'autoritarisme patern i dirigia la seva simpatia als servents i als criats sotmesos a la brutalitat i capricis del cap de família. Així doncs —per parafrasejar una fórmula de Kafka a la *Carta al pare*—, *va prendre partit pels servents* i els va jurar solemnement: «Jo no seré mai com ell!».⁵⁰

Segons Kropotkin, la revolta dels joves de les classes benestants contra «l'esclavatge domèstic» —fet de despotisme patern i d'una «submissió hipòcrita de les dones, dels fills i de les filles»— els ha conduït a criticar l'estat de les coses i a esdevenir *nihilistes*, és a dir, adversaris jurats de l'autocràcia tsarista i de la servitud. En gairebé totes les famílies riques, escriu, hi havia una lluita acarnissada «entre els pares i els fills i les filles que defensaven el dret de disposar de les seves vides seguint els seus propis ideals».⁵¹ Em sembla que aquesta connexió íntima entre la rebel·lió contra el *jou domèstic* i la revolta contra l'Estat és el que devia interessar l'escriptor praguès, més que no pas els detalls dels combats entre federalistes i centralistes a la Primera internacional, o les pràctiques sindicals dels rellotgers del Jura.⁵²

---

48 Franz KAFKA, *Briefe 1902-1924*, op. cit., p. 196. M'estendré sobre Otto Gross en un altre capítol. Kafka també coneixia els escrits literaris del pensador anarquista Gustav Landauer, que esmenta en la seva correspondència amb Milena (*Lettres à Milena*, op. cit., p. 133 i 202) [*Cartes a Milena*, op. cit., p. 148 i 219 (N. del t.)].

49 Franz KAFKA, *Journal*, París: Grasset, 1954, p. 292 [*Diaris: 1910-1923*, Barcelona: Edicions 62, 1988, p. 199, traducció de Francesca Martínez (N. del t.)]. En el cas que algú es pensi que projecto les meves preferències polítiques en Kafka, vull precisar que tinc molta més afinitat amb les idees de Karl Marx que amb les de Piotr Kropotkin... Simplement em ceneixo als fets: Kafka no va esmentar mai Marx ni al *Diari* ni a la correspondència.

50 Piotr KROPOTKIN, *Mémoires d'un révolutionnaire*, París: Éditions Scala, 1989, p. 52.

51 *Ibid.*, p. 305-309.

52 Mareš pretén haver regalat a Kafka *Paraules d'un revoltat* (1885), un altre llibre cèlebre del príncep anarquista rus. Aquesta obra no figura en cap dels inventaris coneguts de la biblioteca de Kafka. Tampoc es pot excloure que el llegís, malgrat el poc interès que sentia per les exposicions doctrinàries, cosa que no li passava amb les autobiografies militants. En tot cas, alguns temes d'aquest llibre mostren afinitats innegables amb els seus escrits, sobretot quan Kropotkin denuncia l'opressió dels individus per «l'immens aparell de la Llei i de l'Autoritat», amb els seus jutges, carcellers i botxins, i per la «màquina governamental, encarregada de mantenir l'ordre existent», que «a cada gir de les seves rodes espatllades [...] s'encalla i s'atura» (Piotr KROPOTKIN, *Paroles d'un révolté*, París: Éditions Tops/ H. Trinquier, 2002, p. 177, 197-198).

Tornem a trobar el mateix leitmotiv en un altre dels llibres preferits de Kafka, segons Brod: *Les memòries d'Alexandre Herzen*, que apareixen diverses vegades al *Diari*. Aquest gran pensador rus del segle XIX es pot considerar un *socialista semianarquista* —la definició és d'Isaiah Berlin— proper, sobretot de jove, a Proudhon i Bakunin, al qual dedica, a les seves memòries, un capítol ple d'admiració.⁵³ En aquesta obra, la importància de l'enfrontament amb la tirania paterna a partir de la vocació rebel del fill és colpidora. Els fragments que fan referència a aquest tema a les memòries de Herzen recorden, gairebé paraula per paraula, alguns paràgrafs de la *Carta al pare*: «Burla, ironia, i un profund menyspreu, fred i càustic, vet aquí les armes que el pare feia servir com un artista contra nosaltres [els fills] i contra els criats. [...] Quan me'n vaig adonar, em vaig convertir en un estrany per al pare i em vaig unir a les minyones i els servents en una petita guerra contra ell». Sense ser pròpiament dit un anarquista, Herzen es preguntava si «la consciència racional i la independència moral són compatibles amb la vida en un Estat».⁵⁴

Un altre autor llibertari que va cridar l'atenció de Kafka va ser el socialista jueu alemany Arthur Holitscher (1869-1941). La seva obra *Amerika heute und morgen* (1912) va ser una de les fonts principals de la novel·la *Amèrica* (o *El desaparegut*). Quan descriu les seves impressions del viatge a Nord-Amèrica, l'autor no amaga la seva simpatia pels anarcosindicalistes de la Industrial Workers of the World (IWW), per William Haywood i Emma Goldman, la combativitat i radicalisme dels quals compara amb la inconseqüència del «socialisme acadèmic» dels dirigents socialdemòcrates, perduts en els meandres del «molí de compromisos» (*Kompromissmühle*) parlamentari.⁵⁵ Holitscher publicarà la seva autobiografia el 1924, amb el títol *Lebensgeschichte eines Rebellen*, que Kafka llegirà el març del 1924, com demostra la seva correspondència. En aquesta obra, Holitscher explica la seva revolta contra els seus pares burgesos —que s'oposaven a què es dedicués a la literatura—, la seva atracció inicial pel socialisme i, posteriorment, per l'anarquisme (Ravachol, Reclus, Jean Grave i Kropotkin).⁵⁶

És cert que l'interès de Kafka no se centrava únicament en les autobiografies d'autors llibertaris. També li interessaven altres trajectòries, especialment les memòries de dones socialistes que haguessin dedicat la vida al combat per l'emancipació femenina, com Lily Braun —hi tornarem— i Malwida von Meysebug. Demòcrata revolucionària propera al socialisme, amiga de Garibaldi i Mazzini, i preceptora dels fills d'Alexander Herzen, aquesta antiga rebel del 1848,

---

53 Isaiah BERLIN, «Introduction», *My Past and Thoughts. The Memoirs of Alexander Herzen*, Nova York: A. Knopf, 1973, p. XXV i XXXVI. Segons Berlin, el tema principal de l'obra de Herzen és «l'opressió de l'individu, la humiliació i la degradació dels éssers humans per la tirania personal i política». Per altra banda, detestava «tot el que estava centralitzat, la burocràcia i la jerarquia» (ibíd., p. XXIV i p. XXXIII).

54 Alexander HERZEN, *op. cit.*, p. 69, p. 501. El primer cop que Kafka esmenta les memòries de Herzen és al *Diari*, el 23 de desembre del 1914.

55 Arthur HOLITSCHER, *Amerika heute und morgen*, Frankfurt: Fischer Verlag, 1912, p. 376-381.

56 Arthur HOLITSCHER, *Lebensgeschichte eines Rebellen. Meine Erinnerungen*, Frankfurt: Fischer Verlag, 1924. Vegeu Franz KAFKA, *Briefe 1902-1924, op. cit.*, p. 478. Hi ha altres publicacions d'inspiració llibertària a la biblioteca de Kafka o que apareixen en la seva correspondència: les memòries de Tolstoi, dos llibres de poemes de Michal Mareš, i la revista *Wohlstand für alle*, editada per l'anarquista vienès Rudolf Grossmann.

refugiada a Londres, havia escollit de ben jove «alliberar-se de l'autoritat de la família» per seguir les seves «conviccions individuals» i la lluita pels drets de les dones.⁵⁷

Acabem aquest breu recull de les lectures llibertàries de Kafka amb un autor que apareix dues vegades al *Diari*: el poeta i escriptor txec Fráňa Šrámek, un participant actiu als cercles anarquistes praguesos.⁵⁸ A la biblioteca de Kafka hi trobem un exemplar del llibre *Flammen* ('Les flames'), recull de contes d'inspiració llibertària i antimilitarista de Šrámek, traduït del txec a l'alemany pel seu amic Otto Pick i amb una introducció de Hermann Bahr, que presenta l'autor com a un sindicalista revolucionari i deixeble de Georges Sorel.⁵⁹

Sense haver *oblidat Kropotkin*, a partir del 1913, Kafka va deixar de participar en les activitats dels anarquistes praguesos, tot i que va continuar sentint simpatia per ells (si més no, això és el que suggereixen les notes de Janouch). La seva atenció es dirigirà, cada cop més, al judaisme i —fins a cert punt— el sionisme. Un dels elements que l'atrau d'aquest últim són les experiències socials dels col·lectius rurals fundats pels pioners jueus (*halutzim*) a Palestina: els *kibbutzim*. Segons Dora Diamant, citada per Felix Weltsch, «cada vegada que en tenia oportunitat, preguntava a la gent sobre el tema de Palestina. Estava especialment interessat en el moviment pioner, *Halutz*». Janouch atribueix a Kafka la confessió següent: «Somio a marxar a Palestina com a treballador agrícola o com a artesà».⁶⁰ Aquest interès no contradiu necessàriament les seves afinitats anteriors, en el sentit que gran part del moviment dels *kibbutzim* estava inspirat —des del principi del segle fins a la meitat dels anys vint, quan les concepcions marxistes van ser més influents— per les idees llibertàries de Kropotkin, Gustav Landauer i Martin Buber. Segons l'historiador llibertari Jean-Marc Izrine, «des del principi del segle xx, les tesis humanistes i la doctrina anarco-comunista de Piotr Kropotkin van seduir els pioners del moviment *kibbutzim*. Els primers *kvutzots* van posar en pràctica aquestes idees. [...] Aquest corrent d'obediència antiautoritària que tenia com a referents Bakunin i a Kropotkin va influir en l'estructuració autogestionària dels *kibbutzim*».⁶¹

---

57 Malwida von MEYSEBUG, *Memoiren einer Idealistin*, Berlín: Schuster & Loeffler, 1904, vol. 1, p. 185. Michal Mareš esmenta aquest llibre entre les lectures de Kafka. Per una anàlisi de les lectures polítiques de Kafka, vegeu Dusan GLISOVIC, *Politik im Werke Kafkas*, op. cit., p. 20-27.

58 Vegeu Franz KAFKA, *Tagebücher*, Frankfurt: Fischer, 1992, p. 915-923.

59 Fráňa ŠRÁMEK, *Flammen*, Leipzig: Ernst Rowohlt Verlag, 1913. En un dels contes, una jove coratjosa compara els soldats a uns arbres als quals, quan arriba la primavera, no deixen florir, els arranquen les flors i les fulles i els trenquen les branques. Com que es nega a complir les ordres, la noia acabarà sent víctima de les forces tiràniques que havia denunciat (p. 67-69).

60 Vegeu Felix WELTSCH, «The Rise and Fall of the Jewish-German Symbiosis: The Case of Franz Kafka», *Year Book of the Leo Baeck Institute*, Londres, vol. 1, 1956, p. 275; i Gustav JANOUCH, *Conversations avec Kafka*, op. cit., p. 17. Segons Klaus Wagenbach, Kafka se sentia atret pel socialisme auster de les colònies jueves, fundades en un sistema de vida simple i natural. En una novel·la titulada *Kafka en Palestine*, Alain Brossat s'imagina, amb sagacitat i humor, el que hauria pogut ser, el 1924, l'estada de Kafka com a treballador agrícola en un kibbutz de l'Ha-Xomer ha-Tsaïr (Alain BROSSAT, *Tête de loir. Kafka en Palestine*, Grenoble: Cent Pages, 1988, p. 79-112).

61 Jean-Marc IZRINE, «Libertaires a Israël», *Débatte*, primavera del 2003, p. 9-10. Segons l'historiador Yaacov Oved, el moviment Hapoel ha-Tsaïr ('L'obrera jove'), proper als *kibbutzim*, al principi dels anys vint estava interessat en el pensament llibertari: la revista del partit, *Ma'abarot*, va publicar en hebreu un article

Aquest interès pel kibbutz demostra que, malgrat un individualisme ferotge, Kafka no era del tot hostil a les experiències col·lectivistes. Això també val pel curiós document titulat «La comunitat dels treballadors no posseïdors» (1918), que sembla força proper al model de les comunes jueves de Palestina pel seu col·lectivisme ascètic («pa, aigua i dàtils»), la gestió d'un «consell de treballadors», i l'absència radical de propietat privada. Diversos comentaristes han observat la presència, en aquest projecte, tant de l'ideal del «treballador agrari jueu», desenvolupat per la revista dels amics sionistes de Kafka, *Selbstwehr*, com del col·lectivisme antipropietari dels anarquistes, de Tolstoi a Kropotkin. Hartmut Binder centra l'atenció en l'afinitat que hi ha entre el projecte utòpic de Kafka i les idees del dirigent sionista A. D. Gordon, partisà de la redempció dels jueus per mitjà del treball manual. Segons alguns testimonis que cita, sembla que Kafka podria haver conegut Gordon al congrés del moviment sionista socialista Hapoel Ha-Tsaïr a Praga el 1920 (Martin Buber també va participar en aquest congrés, durant el qual va retre un emotiu homenatge a Gustav Landauer, assassinat l'any anterior). Ara, em sembla que Binder s'equivoca quan intenta, una altra vegada, negar qualsevol element socialista en el projecte de Kafka, i el presenta com l'expressió d'una «mutació professional d'inspiració nacional jueva» i proud. No obstant això, recordem que la paraula *jueu* no apareix en aquest document, que proposa la constitució d'una col·lectivitat de treballadors sense identitat nacional ni religiosa. De fet, aquest projecte de «comunitat obrera no posseïdora» té un abast universalista, que depassa el context jueu que segurament l'inspira. Fins i tot va fascinar André Breton que, en un discurs del 1948 al Reagrupament democràtic revolucionari (RDR), el va presentar com a exemple a seguir en el domini de les activitats intel·lectuals.⁶² Dit això, no es tracta de cap projecte utòpic d'una societat nova —tant l'Estat com el capital encara hi apareixen—, sinó d'una experiència social col·lectivista en el quadre de la societat existent.

Amb aquesta recerca d'indicis de l'interès de Kafka per les idees llibertàries no vull demostrar cap mena d'*influència* dels anarquistes pragueus —ni de Kropotkin— en els seus escrits. Al contrari, és ell qui, a partir de les seves pròpies experiències i d'una sensibilitat antiautoritària, va decidir freqüentar, durant uns anys, aquests ambients (i llegir alguns textos). En efecte, no hi hauria res més fals que creure que Kafka hauria volgut transcriure les seves simpaties llibertàries en la seva obra literària. Si entre les primeres i la segona hi ha una mena d'*aire*

---

de Kropotkin titulat «El comunista anàrquic» (nº3, 1921) i un assaig sobre la doctrina de Kropotkin escrit per l'ideòleg principal de la publicació, Haim Arlozorov. L'altre moviment relacionat amb les experiències col·lectivistes agràries a Palestina, Ha-Xomer ha-Tsaïr ('El guarda jove'), en aquesta època també era proper a les idees de Landauer i Kropotkin. Vegeu Yaacov Oved, «L'anarchismo nel Movimento dei Kibbutz», a Amedeo BARTOLO (ed.), *L'anarchico e l'ebreo. Storia di un incontro*, Milà: Eleuthera, 2001, p. 202-207.

62 Franz KAFKA, *Préparatifs de noce à la campagne*, París: Gallimard, 1957, p. 111-112. Vegeu Hartmut BINDER, *Kafka-Handbuch 1*, op. cit., p. 506-507, i André BRETON, «Ce grain de merveilleux dans l'aventure», *Œuvres complètes*, París: Gallimard, «La Pléiade», 1999, vol. III, p. 984. Vegeu també Joseph VOGL, *Ort der Gewalt. Kafkas literarische Ethik*, Munic: Wilhelm Fink Verlag, 1990, p. 198-200, i Dusan GLISOVIC, *Politik in Werk Kafkas*, op. cit., p. 37-43. Glisovic, després de posar en dubte que la proposició de Kafka degui res a l'anarquisme de Tolstoi, la percep com una mena de previsió dels «futurs kibbutzim». De fet, en aquesta època, els kibbutzim ja feia una desena d'anys que existien, i Kafka segur que en tenia coneixement.

familiar és perquè ens remet en a una cosa fonamental, a una actitud existencial, un *Sitz im Leben*, un tret essencial del seu caràcter. Aquest tret el va definir ell mateix, amb una duresa inflexible i una sinceritat despietada, en una carta a la seva promesa Felice Bauer el 19 d'octubre del 1916: «jo, que molt sovint he trobat a faltar autonomia, en tinc una set infinita, tinc una ànsia d'independència i de llibertat en tots els sentits [...]. Qualsevol vincle que no hagi creat jo mateix, fins i tot si és un vincle que s'estableix amb alguna part del meu jo, no té cap valor, m'impedeix avançar, l'odio o estic molt a prop d'odiar-lo».⁶³ «Una set infinita de llibertat en tots els sentits»: no es pot definir més bé el fil conductor que travessa la vida i l'obra de Kafka —sobretot la del període que comença el 1912— i els dona una coherència extraordinària, malgrat la seva tràgica incompleció.

Aquest *ethos* llibertari s'expressa en diferents situacions que són al cor dels seus principals textos literaris, però sobretot per la manera radicalment crítica com representa la cara obsessiva i angoixant de la manca de llibertat: l'*autoritat*. Com va dir molt bé André Breton a propòsit de Kafka, «no hi ha cap obra que militi tant contra l'admissió d'un principi sobirà exterior a la persona que pensa».⁶⁴

Malgrat això, la utopia llibertària no apareix enlloc com a tal en els seus relats i novel·les: hi és en *negatiu*, com a crítica d'un món totalment desproveït de llibertat, sotmès a la lògica absurda i arbitrària d'un *aparell* totpoderós. Com observa Franz Baumer: «la voluntat de llibertat que motiva els personatges de Kafka és el tret revolucionari del seu pensament i la seva obra; sempre es tracta d'una llibertat absoluta».⁶⁵ Un cop més, no es tracta de cap *doctrina política* sinó d'un *estat d'esperit* i d'una *sensibilitat crítica*, l'arma principal de la qual és la ironia, l'humor, aquest humor negre que, segons André Breton, és «una revolta superior de l'esperit».⁶⁶

Aquesta interpretació *crítica* contradiu de manera flagrant les nombroses lectures metafísiques que consideren que l'objecte de les novel·les de Kafka és la resignació davant la *condició humana*, en el seu aspecte més intemporal. Theodor Adorno, per mitjà d'una fórmula molt sorprenent, ja havia volgut passar comptes amb aquesta mena d'arguments: «El to de la seva obra és el de l'extrema esquerra; i, si la reduïm a l'etern humà, el traïm de manera conformista».⁶⁷ Aquesta observació polèmica mereix un comentari. Adorno no es refereix a cap missatge, doctrina o tesi, sinó a un *to*, en el sentit musical del terme. És poc probable que Adorno hagués conegut el testimoni de les simpaties llibertàries de Kafka.

---

63 Franz KAFKA, *Lettres à Félice*, a *Œuvres complètes*, París: Gallimard, «La Pléiade», (ed. Claude David), 1989, vol. IV, p. 790.

64 André BRETON, *Anthologie de l'humour noir*, París: Éditions du Sagittaire, 1950, p. 264.

65 Franz KAFKA, *Sieben Prosastücke*, Ausgewählt und interpretiert von Franz Baumer, Munic: Kösel Verlag, 1965, p. 92. Vegeu també el comentari il·luminador de Bill Dodd: «Els escrits de Kafka no són expressions irreflexives de desorientació i desesperació, són crítiques al poder formulades finament, presents de manera discreta però provocadora i que permeten als lectors la possibilitat d'una orientació crítica. El caràcter poc intervencionista (*unobtrusiveness*) del mètode de Kafka no ens n'ha d'amagar la intenció finalment provocadora». Bill Dodd, «The Case for a Political Reading» a Julian PREECE, *The Cambridge Companion to Kafka*, Cambridge University Press, 2002, p. 136.

66 André BRETON, «Paratonnerre», introducció a *Anthologie de l'humour noir*, op. cit., p. 11.

67 Theodor W. ADORNO, *Prismes*, París: Payot, 1987, p. 232.

Així doncs, arriba a aquesta conclusió *per mitjà d'una lectura immanent dels textos literaris*. La seva afirmació —el to d'«extrema esquerra» (un terme que Adorno fa servir molt rarament) de l'obra de Kafka— comporta diverses implicacions. Per començar, vol dir que la problemàtica de l'obra no és metafísica sinó històrica: la societat (burguesa) moderna; després, que aquesta societat, o civilització, Kafka la presenta de manera radicalment crítica com a «infernals», i, finalment, que aquesta crítica radical se situa en la perspectiva de l'abolició de l'ordre social existent i la seva substitució per una humanitat lliure («redempció»).⁶⁸

Resumint, fins i tot si fem abstracció dels contactes de Kafka amb els ambients anarquistes pragueusos, podem captar perfectament la dimensió subversiva i llibertària de la seva obra per mitjà d'una lectura atenta i *sensible* dels textos. Els documents biogràfics no fan res més que confirmar el que revela l'anàlisi *interna* dels escrits literaris.⁶⁹

---

68 Manllevo les expressions «infernals» i «redempció» de l'article d'Adorno sobre Kafka.

69 Rosemarie Ferenczi, en el seu notable llibre *Kafka: subjectivité, histoire et structures*, París: Klincksieck, 1975, també fa servir el terme *extrem* per definir la utopia de l'autor d'*El procés*: «Kafka reivindica un món totalment just, en nom de tots els qui pateixen injustícies; i diu *no* al món tal com l'ha descrit. No hi ha cap dubte que considerava amb escepticisme la realització d'aquesta reivindicació extrema. Però, tanmateix, considera que és la finalitat a què cal aspirar.» (p. 206).